

Г.І. БОНДАРЕВА,

Донецький юридичний інститут Луганського Державного університету
імені Е.О. Дідоренка

Р.К. СЕРЬОЖНИКОВА (д-р пед. наук, доц.)
Донецький національний технічний університет

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ УСТАЛЕНОСТІ АБО СТІЙКОЇ ПОВЕДІНКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті визначено та науково обґрунтовано сутність поняття, структуру та ознаки соціальної усталеності старшокласників.

Ключові слова: виховання, соціалізація, соціальна усталеність, старшокласники.

Постановка проблеми. Комплекс соціально-педагогічних дій і їх адекватне сприйняття особистістю дозволяють забезпечити цілісність і єдність процесу виховання соціально усталеної особистості старшокласника.

Проблема соціальної усталеності особистості багатопланова. Її дослідження припускає об'єднання різних галузей наук про людину. Центральне місце в їх проблематиці займає аналіз механізмів, виховуючих соціальну усталеність як якість особистості.

Виховання розглядалося у всі часи, передусім, як засіб соціалізації індивідуума. А соціалізація – це процес взаємодії особистості, що формується, і простору, що визначає її майбутню можливу “форму”. Зовнішньою формою є усталеність – зовнішній прояв внутрішньої структури об'єкту, основа, яка закладена усередині самого об'єкту (Ф. Сафін). Виходячи з такого розуміння, активна роль виховання полягає в тому, щоб сприяти саморозкриттю людини, “актуалізувати” її потенційні можливості на рівень актуалізованих здібностей, у тому числі і соціальної усталеності особистості старшокласника.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури показує, що тлумачення терміну “усталеність” стосувалося, в основному, психічного стану особистості, моральних особливостей, і трактувалося як емоційне ставлення особистості до навколишнього. Однак більш пізніми дослідниками рамки усталеності були розширені до різних сфер людської життєдіяльності. На сьогодні усталеність є робочою дефініцією не лише філософії, психології, а й соціальної та класичної педагогіки, соціальної роботи і соціології.

Усталеність у філософії визначається як стабільність, незмінність (О. Кант, Е. Дюркгейм, А. Смолл, Г. Спенсер, А. Шеффле); як здатність системи, яка виведена зі стану рівноваги, самостійно повертатися у такий стан; як момент опору зовнішньому діянню (І.Кон)[10].

У точних науках усталеність трактується як інертність, опір зовнішнім впливам. Усталеність – неохильність до змін, постійність характеристик. Рушійна сила будь-якого розвитку – боротьба внутрішніх протиріч, боротьба між старим і новим, тим, що відживає і тим, що народжується.

У педагогіці та соціології усталеність розглядається як елемент структури особистості. Так, у педагогічній літературі (І.Зарецька, В.Чудновський та ін.) усталеність визначають у якості необхідного компоненту морального становлення особистості.

Різні погляди на соціальну усталеність залежать від галузі науки з точки зору якої вона розглядається. Так, психологи роблять акцент на психологічні особливості індивіда, педагоги – на міжособистісну взаємодію та відповідальність, соціологи підкреслюють можливість впливу на широкий соціум.

Соціальна усталеність, як вказано у роботі Д. Ольшанського [15], стає способом самоорганізації особистості, дозволяє їй спрямовувати й контролювати власну поведінку.

Важливе значення для нашого дослідження мають ряд монографічних робіт (Л.Аболін, Б.Басаров, В.Чудновський) і дисертаційних (Л.Аболін, В. Дяченко, О.Журавльова, З. Курлянд, Л.Сироткин та ін.) досліджень, де соціально-педагогічний аспект є стрижневим поняттям.

Сутність соціальної усталеності полягає у здатності особистості зробити вибір в альтернативній ситуації та діяти відповідно до моральної мети відповідними засобами.

Спрямованість здійснюваного аналізу визначає основні ідеї про те, що соціальна сутність людини відіграє домінуючу роль у детермінації її біосоціальної природи (М.Обозів) [13], чим утверджується можливість перебудови людини в ході соціального розвитку, а також те, що тільки в соціальному середовищі, у процесі організованого виховання відбувається придбання людиною якостей особистості.

Метою статті є обґрунтування особливості соціальної усталеності особистості старшокласника як основи його стійкої поведінки, визначення структури та ознак соціальної усталеності старшокласників.

Виклад основного матеріалу. У контексті культури виховання піднімає людину над рівнем тварини, переводить її з вітального стану, зі сфери виживання в простір буття. Всякі спроби (свідомі або неусвідомлені) вирвати виховання з контексту культури незмінно призводять до зворотного процесу, до переведення людини на позицію "мати".

Як показує О. Лосєв, культура претендує на загальність не лише безпосередньо у сфері творчості, але в невідимих началах виробництва, побуту, буття сучасної людини, якій необхідно зрозуміти і реалізувати своє буття як твір культури.

У мовознавстві спеціально виділяються буттєві дієслова: дієслова, що називають процес буття, існування, наявності, наприклад: бути, існувати, стояти. Стати, серед іншого, означає здійснитися, виявитися, зробитися, перейти з одного стану в інше (С. Ожегов і Н. Шведова) [14].

Отже, "стояння" в нашому розумінні відображає буттяність даних виховних процесів, перехід з одного стану в інше, а відповідні приставки (перед-; само- у -) виділяють із семантичного поля різні аспекти буття людини: передстояння – її соціальне буття; самостояння – індивідуальне (М. Боритко) [6] і у-стояння (усталенне) – індивідуальне у соціальних відносинах.

Усталеність – категорія багатогранна, може стосуватись як одної конкретно взятої особистості, так і цілої соціальної групи, вона вказує не лише на цілісну функціональну систему емоційної регуляції особистості, а й на процес саморегуляції відповідно до рівня освіченості, життєвих цінностей, досвіду.

Розпочинаючи розгляд питань, пов'язаних із аналізом сутності соціальної усталеності особистості, необхідно, перш за все, розглянути і проаналізувати найбільш сутнісні й аргументовані точки зору про усталеність, соціальну усталеність, розкрити їхній зміст та на їхній основі визначити специфіку соціальної усталеності особистості старшокласника.

У словнику російської мови С.Ожегова "усталеність" тлумачиться як іменник до "стійкого", тобто: той, що стоїть твердо, не коливаючись, не падаючи; не підданий коливанням, постійний, стійкий, твердий [14,с.687].

У психології усталеність розглядається в контексті системи відношень людини до оточуючої дійсності, установки індивіда стосовно конкретного об'єкта, тобто змінних мотиваційного, нормативного, ситуативного характеру [11]. Усталеність – одне із центральних психологічних новоутворень.

Психологічна усталеність, як засвідчила М.Тишкова [16], знижує вплив на особистість фрустрованого і стресогенного впливу важких ситуацій різного типу. Нею ж було висунуте припущення, що вирішальне значення у становленні психологічної усталеності особистості має пізнавальне ставлення до важкої ситуації.

Психологічні механізми емоційної усталеності людини Л. Аболін [1] розглядає як цілісну функціональну систему емоційної регуляції напруженості діяльності, виявляє

основні шляхи її підвищення. Автор виходить із припущення, що емоційна усталеність в умовах напруженої й надмотивованої діяльності опосередковується цілісним процесом саморегуляції в єдності раціональних, емоційних і тілесних проявів. Переживання напруженої діяльності виконують різні регуляторні функції й можуть бути згруповані в певні функціональні ланки, що утворюють цілісну систему емоційної саморегуляції.

Моральну усталеність В. Чудновський пропонує розглядати як мінімум із двох боків: а) як здатність людини зберігати свої особистісні позиції і протистояти впливам, що суперечать її особистісним установам; б) як здатність людини реалізувати свої особистісні позиції у процесі подолання ускладнень [17]. Завдяки цьому запобігається можливість руйнування системи, зберігаються елементи і зв'язки між ними. Отже, моральна усталеність переважно виконує оборонну функцію стосовно зовнішніх впливів і перетворювальну, лише в тому випадку, коли обставини здійснюють значний тиск.

Цієї ж точки зору дотримується у своїх дослідженнях І.Зарецька, підкреслюючи, що моральна усталеність особистості - це "...орієнтація на гуманні цілі діяльності: стійкий імунітет до впливу негативних факторів соціального середовища; особиста відповідальність за результати й наслідки своєї діяльності; готовність співвідносити особисті потреби з реальними можливостями їхнього задоволення; прояв емпатії, взаємоповаги, витримки і гідності в ділових відносинах" [8,с.41].

Інакше кажучи, у взаємодію вступають різні фактори зовнішнього впливу і процеси внутрішньої регуляції поведінки самої особистості, при цьому "вплив зовнішніх факторів на саморухому систему тим значніший, чим менше організована система" (Д.Ольшанський) [15, с.25], що проявляється у вольовій поведінці.

Для вольової поведінки вирішальним є вміння людини уявити майбутню ситуацію і ті наслідки, які буде мати вчинок, що було встановлено у результаті експериментального дослідження Л. Божович і Л.Славиною [5]. Переживання, породжувані майбутньою ситуацією, спонукають особистість до вольової поведінки. У найзагальнішому вигляді механізм вольового акту полягає в тому, що в результаті відповідного прогнозу наслідків вчинку, який передбачається зробити, особистість перебудовує мотиваційну сферу таким чином, що мотиви обов'язку, підкріплені емоційно, сильніші від тих спонукань, які їм протистоять. Описаний процес автори визначили як "внутрішній план дій".

Як бачимо, термін "усталеність" означає стабільність, незмінність чого-небудь, а також здатність системи, виведеної зі стану рівноваги, самостійно повертатися до цього стану, одночасно із цим при розгляді складних високоорганізованих систем, якою є людина, поняття усталеність набуває глибинного сенсу, що спричиняє єдність і розвиток об'єкта в цілому (Л. Аболін) [1]. На думку Л.Аболіна, усталеність розглядається як здатність зберігати себе в умовах середовища і як специфічна властивість, яка, завжди залишаючись незмінною, дозволяє відрізнити її від інших і називає ознакою або симптомом. Особистість є складною системою високого рівня організації.

Система стає нестійкою щораз, коли людина робить вибір подальшого шляху розвитку. На думку В. Ананьєва: «...стадії усталеності й неусталеності, оформлення структур їхнього руйнування змінюють одна одну. Будь-які психологічні труднощі на шляху людини запускають механізм неусталеності. У психічно здорової людини хаос тримається у певній формі й певних межах» [3, с.179].

Найбільш високоорганізованою живою системою є людина. За припущенням Б. Ломова, вивчення людини лежить на шляху дослідження полісистемного способу його існування. Ця форма утвориться при перетинанні різних систем, до яких належить людина. Вона ж забезпечує єдність людини як суб'єкта предметно-практичної діяльності, пізнання і спілкування.

Аналіз усталеності самоорганізуючої системи базується на наступних передумовах. Перша вихідна передумова – це положення про те, що діалектичний розгляд предмета (явища) вимагає його дослідження в саморозвитку, у саморусі, джерело яких існує всередині самого процесу, а не перебуває зовні. Стосовно людської особистості це

означає, що причиною її розвитку є протиріччя, які їй властиві. "Закони зовнішнього розвитку особистості – це внутрішні закони" [3 с. 251]. Навіть виступаючи причиною внутрішніх протиріч, зовнішні умови не є провідним чинником розвитку. Було б, зрозуміло, невірно в педагогічному дослідженні недооцінювати виховуючий вплив зовнішніх умов. Тому стосовно до "розвитку" ми говоримо як про необхідну умову, а не про переважну тенденцію. Пріоритет останньої за соціальним типом усталеності очевидний.

Друга вихідна передумова виявляється в тому, що функціональна система виступає як динамічна саморегулююча організація. Центральний системоутворюючий фактор кожної функціональної системи є результатом її діяльності. У якості одиниці поведінки суб'єкта визначено поведінковий акт. Виходячи з теорії функціональних систем, формулюються, як мінімум, три принципових положення: 1) поведінковий акт розгортається з випередженням реальних результатів поведінкової діяльності, що в результаті дозволяє людині коригувати цілеспрямований акт і виправляти помилки своєї поведінкової діяльності (Д.Широканов); 2) цілеспрямований поведінковий акт завершується корисним пристосованим результатом, що задовольняє домінуючу потребу (В.Ковальов); 3) корисний результат – системоутворюючий фактор, що приводить неупорядковану множину компонентів до системи (Л.Чинакова).

В основі третьої вихідної передумови лежить положення про потреби як рушійну силу людських вчинків. П.Симонів, який висунув й обґрунтував потребнісно-інформаційну теорію організації поведінки, виявляє в динаміці орієнтовних реакцій присутність двох основних потреб організму: самозбереження і розвитку. У динаміці потреб проявляється тенденція саморозвитку. Потреба співвідноситься з мотивацією, що без неї не існує.

Особистість у контексті даного підходу являє собою самоорганізуючу систему, яка має в своїй основі єдність усталеності й мінливості, що дозволяє більш адекватно осмислити актуальні проблеми становлення й розвитку особистості як суспільного феномена.

Розвиток, на думку К. Абульханової-Славської, пов'язаний, "з одного боку, з визначенням і самовизначенням особистості, з іншого боку - з типом і способом розв'язання протиріч між особистістю і соціальною дійсністю, власним життям і оточуючими людьми"[2, с.57]. Соціальний тип особистості дозволяє самовизначатися не тільки стосовно подій (вчинків), але й по ходу життя в цілому. Особистість стає усе більше емансипованою від обставин, з якими вона вступає в протидію і нейтралізує їх своєю активністю; все більш організує обставини і події у відповідності зі своєю життєвою позицією, вишиковує в послідовну лінію сукупність своїх вчинків. Найважливішою характеристикою особистості як суб'єкта життєдіяльності є знання своїх можливостей, того, що вона може і як далеко піде заради досягнення своїх життєвих принципів (К. Абульханова - Славська) [2].

Для нашого дослідження, у зв'язку з вищезазначеним, уявляється методологічно важливою диференціація щодо векторів зміни особистості і її розвитку. К. Абульханова-Славська вважає, що провідні відносини особистості, які обумовлюють характер і тип її розвитку, визначають межі мінливості й навіть найбільш типові напрямки її еволюції. У динаміці розвитку можливі два русла змін: 1) власне еволюція (сюди ж відносяться і вікові зміни) ; 2) зміна й розвиток її відносин зі світом [2].

Отже, поняття соціальної усталеності, як вказано у роботі В. Каткова, вказує одночасно і на соціальну детермінованість поведінки, і на факт психологічного стану індивіда [9]. Врахування цієї сукупності дозволяє розкрити сутнісну характеристику соціальної усталеності, її зв'язок із провідними компонентами структури особистості. Складний і багатогранний процес розвитку особистості обумовлює встановлення нових форм суспільних зв'язків і відносин з іншими людьми, які характеризуються певною стійкістю і можуть слугувати в цьому прикладові.

Усталеність особистості – це цілісне утворення, що характеризує «здатність людини зберігати й реалізовувати в різних умовах особистісні позиції, мати певний імунітет до впливів, що суперечать його особистісним установкам, поглядам і переконанням» (В.Катков) [9, с.129].

Поведінкова же стійкість, як справедливо відзначає В. Момов, "ґрунтується на власних системах орієнтації, переконань і вибіркового відношення особистості, тобто на свідомості особистості. А виникнення свідомості особистості пов'язане зі створенням внутрішніх механізмів керування поведінкою в цілому, а не тільки окремими поведінковими актами"[12, с.117].

Інакше кажучи, соціальна усталеність, будучи формою самовизначення особистості, відображає дійсність не пасивно, а у контексті суспільних відносин, не абстрактно, а крізь призму потреб особистості. Вона визначає спрямованість діяльності і моделює систему принципів життєдіяльності людини, проектує імперативи її дій і вчинків.

Соціальну усталеність також можна розглядати як універсальну якість, зміст якої полягає у перетворенні реальної дійсності, в організації соціально-виправданих відносин та формуванні особистості певного типу. Отже, соціальна усталеність – це інтегративне утворення, яке характеризує спрямованість особистості, її активність і відповідальність.

На основі теоретичного дослідження прийняте загальне робоче визначення соціальної усталеності особистості.

Соціальна усталеність особистості – це інтегрована властивість, яка характеризує її спрямованість, активність, відповідальність у системі суспільних зв'язків, виявляється в активній позиції в різних видах діяльності і поведінці, у протистоянні впливам, які суперечать соціальним установкам, інтеріоризованим у власні переконання.

Отже, соціальна усталеність особистості стає особистісним утворенням лише тоді, коли вона набуває емоційно-вольового характеру, коли засвоєні принципи творчо застосовуються у конкретних обставинах. Соціальна усталеність особистості передбачає оцінне ставлення до дійсності, певний рівень активності й відповідальності, забезпечує моделювання діяльності й норм поведінки. Соціально усталену особистість характеризує сформованість світоглядних установок, готовність до їхньої реалізації у практичній діяльності й повсякденному спілкуванні.

Орієнтири на виховання такої особистості визначені у концепції національного виховання, де актуалізується проблема формування особистості з активною соціальною позицією, соціально-компетентної, орієнтованої на здоровий соціально-моральний спосіб життя і самореалізацію.

З нашої точки зору, до соціальної усталеності особистості старшокласника необхідно підходити з позиції виховання, оскільки у результаті виховання соціальної усталеності особистість наблизиться до усвідомлення адекватної суті, а її дії придбають позитивний соціальний зміст. У віці від 15-16 років, внаслідок обмеженості соціального досвіду і соціальної незрілості, учні досить легко піддаються зовнішнім впливам, в тому числі негативним.

У юнацькому віці відбувається своєрідний перелом у системі детермінант розвитку особистості. У новій якості на цьому етапі проявляється міра співвідношення ідентифікації – уособлення як єдиного механізму соціального становлення особистості, актуалізуються процеси індивідуалізації на відміну від подолання процесів типізації в попередні вікові періоди. У загальній системі детермінації розвитку особистості ці процеси знаходять своє відображення у відносній «зміні детермінант» внаслідок функціонування її внутрішньої активності на якісно новому рівні.

Як властивість особистості старшокласника поняття «соціальна усталеність» зазнало певної еволюції.

Вперше усталеність особистості у дітей була досліджена Л. Божович. Дослідником була представлена характеристика усталеності засвоєних дитиною форм поведінки,

усталеності самооцінки, деяких особливостей виникнення усталеності мотивації. Дослідження Л. Божович засвідчило, що спрямованість особистості та її самооцінка характеризують діяльність в органічній цілісності складових елементів усталеності особистості.

На окремих етапах генезису її виховання основними особистісними новоутвореннями виступають різні по характеру, але однакові по суті й напрямку форми соціальної усталеності. На думку Н. Голованової, для дошкільників це довільна усталеність, для молодших школярів – гуманістична усталеність, для дітей підліткового віку – моральна усталеність, для старшокласників – соціальна усталеність [7].

Для характеристики соціальної усталеності старшокласників важливою є позиція, за думкою В.Чудновського, який в розумінні усталеності особистості виділяє два взаємозалежних моменти:

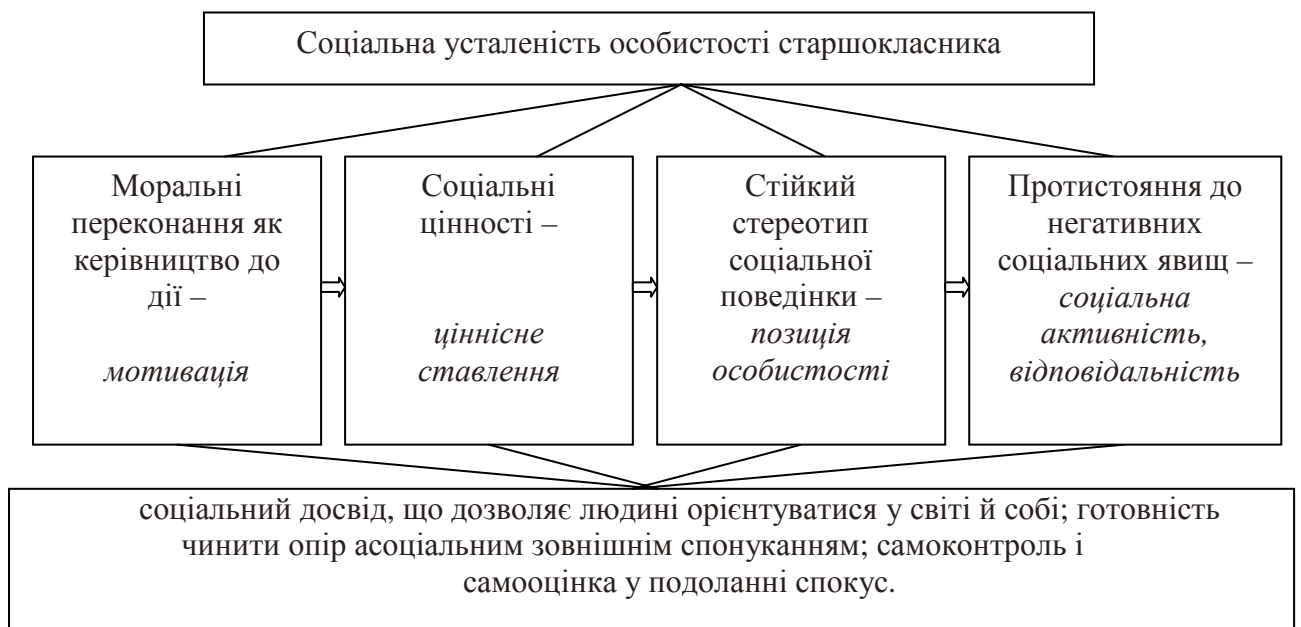
1) усталеність особистості як здатність людини зберігати свої персональні позиції й протистояти впливам, що суперечать її особистісним установкам ("оборонна");

2) усталеність особистості як здатність людини реалізовувати свої особистісні позиції, змінюючи обставини та власну поведінку ("наступальна") [17].

В основі певного рівня загальної усталеності, як переконують дослідження В.Чудновського [17], лежать різні за своїм змістом види віддаленої орієнтації, наприклад, яскраво виражені й діючі соціальні інтереси, очікування, мотивації її діяльності. Змістова сторона віддаленої орієнтації вирішальним чином визначає прояв усталеності особистості. Усталеність особистості припускає орієнтацію людини на мету, що виводить її за межі не тільки конкретної ситуації, але й вузько особистісних інтересів.

Виходячи з вищезазначеного, соціальна усталеність старшокласника може бути схематично структурована у такий спосіб (див. рис. 1.).

Визначено, що основою соціальної усталеності особистості старшокласника виступає саморегуляція, яка має особливе значення для моральних переконань, що проявляються у гуманістичних відносинах з іншими людьми, у заданих позиціях до всього суспільно - значимого.

Рис.1. Структура соціальної усталеності особистості старшокласника

Структура соціальної усталеності включає кілька елементів, які визначають спрямованість поведінки. Такими є: здатність робити моральний вибір, приймати рішення й реалізовувати їх відповідно до мети у діях і вчинках мотивування; ціннісне ставлення

особистості до навколишнього світу, сформоване на основі соціальних цінностей; усталена до зовнішніх впливів позиція, установки особистості (стійкий стереотип соціальної поведінки) – це, насамперед, оцінка обставин і явищ, що ґрунтується на пізнанні їхньої сутності і співвідноситься із знанням норм суспільних відносин; опір соціальним явищам. Важливими елементами соціальної усталеності особистості є активність, реалізована в перетворювальній діяльності та нормативна поведінка людини. Узагальнена характеристика вказаних елементів представляє взаємозв'язок усвідомлених соціально-моральних суджень, які є саморегуляцією старшокласника і визначають поведінку, дії та вчинки. В їх основі: соціальний досвід, що дозволяє людині орієнтуватися у світі й собі; готовність чинити опір асоціальним зовнішнім спонуканням; самоконтроль і самооцінку у подоланні спокус.

Ціннісні орієнтації у старшокласників так чи інакше співпадають з ідеалом, формуючи у них власну ієрархію життєвих завдань, більш віддалених, близьких і найближчих, а також цінності засобів їх досягнення або уявлень про норми поведінки, які вони готові сприймати як еталон.

Отже, в основі усталеності особистості старшокласника знаходиться певний рівень його самоорганізації (К. Абульханова-Славська, Л. Божович, С.Рубінштейн, Д.Ельконін). Соціальна обумовленість самоорганізації не означає пасивно-приспосувальну діяльність, вона характеризує діяльність перетворювальну, творчу. Здатність старшокласника зберігати й реалізовувати в різних ситуаціях свої особистісні позиції (усталеність особистості) проявляється й виховується в її перетворювальній діяльності, що неминуче містить у собі подолання труднощів (насамперед внутрішнього характеру: визначення мети, боротьбу мотивів, ухвалення рішення). Сутність самоорганізації у старшокласників полягає у вихованні нових функціональних систем (усталених рефлексивних утворень, інтелектуальних, вольових, емоційних), які сприяють розвитку здібностей, удосконалюванню умінь шляхом самонавчання, самовиховання, самоконтролю тощо. До самоорганізації відносяться здатність до самоаналізу, самоконтролю, саморегуляції, уміння передбачати, а також цілеспрямованість, рішучість, самоовладання, стриманість, самокритичність, самооцінка, терпіння (О.Журавльова). Отже, у процесі розвитку особистості старшокласника необхідно сформувати здатність вибірково ставитися до зовнішніх впливів, обирати й реалізовувати певну лінію поведінки, яка буде підтверджуватись вищезазначеними якісними характеристиками.

Виховання старшокласників набуває нового сенсу. Воно полягає в тому, що актуальними стають такі цінності, як справедливість, чесність, гідність, щирість, незалежність, свобода, самостійність, любов. При цьому соціальний досвід набувається через глибоке осмислення багатьох граней соціального життя і соціальних категорій, критичну оцінку поведінки інших людей, їхньої відповідності соціальним нормам.

Для нашого дослідження принципово важливим є те, що попередниками у вивченні цієї проблеми встановлено: уявлення старших учнів про самих себе тоді буде об'єктивним і глибоким, коли вони творчо включаються в усі прояви самості, сформулюють власну Я-концепцію (Л. Божович, Т. Драгунова, І.Кон та ін.). Це підтверджує й інтеракціоністичний підхід Р.Бернса [4], у якому розглядається структура Я-концепції як сукупність установок індивіда, спрямованих на самого себе. Здебільшого у визначенні установок підкреслюється три важливих елементи: 1) переконання (самосприйняття), яке може бути як обґрунтованим, так і необґрунтованим (когнітивна складова установки); 2) емоційне ставлення до цього переконання (самореалізація) (емоційно - оцінна складова); 3) відповідна реакція (самоорганізація), яка здебільшого виявляється у поведінці (поведінкова складова).

Отже, будь-яка соціальна установка містить у своїй цілісності три вище вказаних складових: когнітивну – відповідні уявлення і думки про об'єкт, емоційну – позитивні чи негативні відчуття до об'єкта, поведінкову – готовність до відповідного образу дії стосовно об'єкта. Крім того, ці установки полегшують старшокласникові процес адаптації

до середовища (закріплюють те, що сприяє задоволенню потреб суб'єкта), дають змогу пізнавати соціокультурне середовище (систематизують попередній досвід взаємодії суб'єкта з об'єктом), самореалізуватися (забезпечують розгортання соціальної активності особи) й утворити соціально-психологічний самозахист (тобто відсторонитися від усвідомлення тих аспектів дійсності, що викликають стурбованість). Тому самоусвідомлення кожним себе через ту чи іншу систему установок – методологічний крок, що допомагає уявити її структуру не як випадковий набір компонентів, а як певну цілісну єдність когнітивного, емоційного й поведінкового компонентів, що проявляється у гармонійній особистості.

Специфіка усталеності в тому і полягає, що вона припускає саморегуляцію поведінки особистості. На основі соціальної усталеності відбувається привласнення потреб, цінностей, норм, установок та ін., накопичення соціально-морального досвіду, який стає особистісним, тобто усвідомленим і прийнятим.

Наявність усталеності у свідомості старшокласника робить його відповідальним за вибрані варіанти і форми діяльності і поведінки. Усвідомлюючи діяльнісно-поведінковий вибір і його результат відповідно до прийнятих в суспільстві норм, суб'єкт реалізується як моральна особистість. Тільки моральна особистість перестає реагувати на ситуативні аномальні впливи, тобто стає соціально усталеною. У світлі сказаного одним з найважливіших завдань виховної роботи являється виховання соціальної усталеності і перетворення її у внутрішнього регулювальника поведінки особистості, а також стимулювання на цій основі активної позиції в попередженні поведінки, що відхиляється.

Вищезазначена структура соціальної усталеності особистості старшокласника обумовила визначення її функцій: інформативної; організаційно-регулюючої; регулятивно-контролюючої.

Інформативна функція передбачає наявність знань про соціальні цінності, ставлення до соціальних об'єктів та оточуючого середовища.

Сутність організаційно-регулюючої функції полягає у створюванні у навчально-виховному процесі певних можливостей і умов щодо проектування власних дій та передбачення наслідків власної поведінки.

Регулятивно-контролююча функція спрямована на самоаналіз і самооцінку дій та вчинків.

Зайнявши певну екосоціальну нішу, людина отримує в готовому виді конкретні права і обов'язки, засвоює норми і традиції спільності, з якою вона себе ідентифікувала. Тут спрацьовують механізми наслідування, навіювання, виробляється позитивне емоційне відношення до тих поглядів і представлень, які людина засвоює протягом життя і усвідомлює як "свої", а колективна віра в істинність, незамінність і цінність цих поглядів, переконань і тому подібне підживлює індивідуальну віру, чим ще більше зміцнює їх позиції у свідомості особистості (Р. Валітова).

Висновки. Таким чином, ми вважаємо неправомірним говорити про повне і остаточне виховання соціальної усталеності особистості старшокласників. Це лише один із декількох, але принципово важливих етапів його виховання. Подальший розвиток, удосконалення, зміцнення соціальної усталеності здійснюється протягом всього життя людини у процесі її подальшого самовдосконалення.

Література

1. Аболин Л.М. Эмоциональная устойчивость в напряженной деятельности, её психологические механизмы и пути повышения: автореф. дис. на соискание науч. степени канд.пед.наук: 19.00.05 «Социальная педагогика»/Л.М.Аболин.–М.:1989.- 43 с.
2. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни/ Абульханова-Славская К.А.– М.:Мысль,1993. – 299 с.
3. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания : Избр. Психологические труды :в 2т./ Б.Г. Ананьев.-М.;1980. – т.1 – 339 с.

4. Бернс Р. Развитие Я- концепции и воспитание./ Бернс Р. - М: Прогресс, 1986- 412с.
5. Божович Л.И., Славина Л.С. Психическое развитие школьника и его воспитание./ Божович Л.И.- М.: Знание, 1979. – 96 с.
6. Борытко Н.М. Пространство воспитания: образ бытия / Борытко Н.М. Монография/Науч. ред. Н.К. Сергеева. – Волгоград:Перемена,2000. – 225 с.
7. Голованова Н.Ф. Педагогические основы социализации младшего школьника.: Дис... док. пед. наук:13.00.01:Российский ГПУ имени А.И.Герцена, - Санкт - Петербург. - 1996 г. -412 с.
8. Журавлева Е.А. Формирование профессиональной устойчивости социального педагога в условиях обучения в вузе: автореф. дис. На соискание ученой степени канд.пед.наук.:13.00.08 «Теория и методика профессионального образования». – М.: 2004.–24 с.
9. Катков В.А. К вопросу об устойчивости личности мотивации у подростков/В.А. Катков// Проблемы мотивации общественно полезной деятельности школьников/ Отв. ред. Д.И.Фельдштейн. – М.: Изд-во АПН СССР,1884. – С. 128-133.
10. Кон И.С. Психология старшеклассника./И.С. Кон. – М., 1980. – 211с.
11. Колесникова И. А. Теоретико-методологическая подготовка учителя к воспитательной работе в цикле педагогических дисциплин: Дис... д-ра пед. наук: 13.00.01/Колесникова Ирина Аполлоновна. – Л., 1991.– 449 с.
12. Момов В. Норма и мотив поведения/В. Момов //Вопросы философии. – 1972 –№8 – С. 107-117.
13. Обозов Н.Н. О трехкомпонентной структуре межличностного познания /Н.Н. Обозов . – М.,1981. – 232 с.
14. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / Российская АН; Российский фонд культуры. 2-е изд., испр. и доп. – М.: АЗЪ, 1994. – 928 с.
15. Ольшанский Д.В. Новая педагогическая психология /Д.В. Ольшански, – М.: Академический проект, 2002. – 528 с.
16. Тышкова М. Исследование устойчивости личности детей и подростков/М. Тышкова // Вопросы психология –1987 – №1 – С. 27-34.
17. Чудновский В.Э. Нравственная устойчивость личности /В.Э. Чудновский. – М.: Педагогика, 1981. – 208 с.

Надійшла до редколегії 20.10.2010

Бондарева Г.И., Серёжникова Р.К. Психолого-педагогические основы воспитания социальной устойчивости или устойчивого поведения старшеклассников

В статье определена и научно обоснована сущность понятия, структура и признаки социальной устойчивости личности старшеклассников.

Ключевые слова: *воспитание, социализация, социальная устойчивость, старшеклассники.*

Bondareva G. I., Seryozhnikova R.K. Psychology of pedagogical bases of education of social stability or steady conduct of senior pupils

In the article certain and essence of concept, structure and signs of social stability of personality of senior pupils, is scientifically reasonable.

Key words: *education, socialization, social stability, senior pupils.*